

Практика Європейського суду з прав людини

Найдієвішим захистом від журналістської самоцензури є гарантована статтею 10 Європейської конвенції з прав людини свобода вираження поглядів. Утім, абстрактне й декларативне формулювання положень Конвенції органічно доповнюється і конкретизується практикою Страсбурзького суду. Хрестоматійними прикладами щодо попередження журналістської самоцензури стали рішення Європейського суду з прав людини у таких справах: Лінгенс проти Австрії (1986), Фрессо і Руар проти Франції (1999), Торгейрсон проти Ісландії (1992) і "Обзервер" та "Гардіан" проти Сполученого Королівства (1991).

The most efficient protection from journalistic self-censorship is the freedom of expressions guaranteed by Article 10 of the European Convention on Human Rights. However, rather abstract and declarative formulation of Convention's provisions is completely amplified and concretized by the practice of Strasbourg Court. Classical examples of prevention of journalistic self-censorship are decisions of European Court on Human Rights in the following cases: Lingens v. Austria (1986), Torgeyrson v. Island (1992), Fressoz and Roire v. France (1999), Observer and Guardian v. the United Kingdom (1991).

Ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини й основних свобод та визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини створили нову правову ситуацію, згідно з якою європейські правові норми увійшли в український правовий простір, стали частиною національного законодавства. Найдієвішим захистом від самоцензури є гарантована статтею 10 Конвенції свобода вираження поглядів. Утім, абстрактне й декларативне формулювання положень Конвенції органічно доповнюється і конкретизується практикою Страсбурзького суду. Тлумачення норм Конвенції у прецедентах судових рішень є для українських журналістів найбезпечнішим навігатором і орієнтиром у професійній діяльності, найефективнішим превентивним матеріалом щодо запобігання журналістській самоцензури. Тож наведемо, як приклади, кілька справ, які розглядалися в Європейському суді з прав людини і вже стали класично-хрестоматійними посібниками з попередження журналістської самоцензури.

1. *Лінгенс проти Австрії (1986)*. "Доводити істинність власних оцінних суджень не входить у обов'язки журналіста", – вкотре вже стверджує Європейський суд з прав людини. У справі Лінгенса журналістові австрійським судом було пред'явлено вимогу довести істинність своїх суджень. Його вислови трактувалися як наклеп (йшлося про публікацію журналістом двох статей

з різкою критикою федерального канцлера Крайського за його поблажливе ставлення до політичного діяча Фрідріха Петера, голови Ліберальної партії Австрії, який під час другої світової війни служив у бригаді СС, за напади пана Крайського на пана Візенталя, який викрив минуле пана Петера). У підсумку окружний суд Відня присудив штраф журналістові у розмірі 20 тис шилінгів, який було зменшено Апеляційним судом Відня до 15 тис шилінгів. У своєму зверненні до Європейського суду з прав людини Лінгенс доводив, що це суперечить його праву на свободу вираження поглядів, встановленому статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, а також праву громадськості бути інформованою. Як заявив Суд, слід проводити чітке розмежування між фактами й оцінками судженнями. І якщо достовірність фактів можна продемонструвати, то правдивість оцінних суджень не доводиться. Суд визнав, що втручання у здійснення свободи слова пана Лінгенса не було "необхідним у демократичному суспільстві... для захисту прав інших осіб"; воно було непропорційним правомірній меті. Отже, мало місце порушення статті 10 Конвенції [1].

2. *Фрессо і Руар проти Франції (1999)*. Два автори в період багатотисячного страйку робітників на підприємствах фірми "Пежо" з вимогами збільшення зарплати опублікували отриману ними з власних джерел конфіденційну інформацію з податкових декларацій президента фірми пана Каль-

ве, з яких було видно, що його зарплата за останні два роки зросла на 50 %. Французький суд засудив авторів за розголошення конфіденційної інформації. Однак Європейський суд у своєму рішенні констатував, що Франція порушила право авторів на свободу вираження поглядів. Суд дійшов висновку, що оприлюднена авторами інформація про темпи зростання зарплати керівника фірми в період, коли її робітники вимагали собі підвищення, була суспільно значущою, і люди мали право в момент соціального конфлікту її отримати [2].

3. *Торгейрсон проти Ісландії (1992)*. У цій справі заявник був звинувачений у дифамації поліції через те, що він надрукував дві статті, в яких засуджував брутальність поліції у Рейк'явіку, ґрунтуючись на тому, що нібито повідомили йому жертви. У статтях були використані такі висловлювання на адресу поліції, як "звірі у формі", "дозвіл звірам і садистам проявляти їхні збочення" і т. д. Суд зазначив, що заявник висвітлював, по суті, те, що говорили інші про брутальність поліції, і вважає, що, "оскільки від нього вимагалось встановити правдивість його твердження, він зіштовхнувся з нерозумним, якщо не неможливим завданням". Суд вирішив, що критика заявника не могла бути сприйнята як напад на одного зокрема чи на всіх представників поліційних сил і що уважне прочитання записів пана Торгейрсона виявило його принципову мету спонукати Міністерство юстиції заснувати незалежний і неупереджений орган для розслідування скарг про брутальність поліції. Суд постановив, що оскаржені звинувачення і вирок були здатними обмежити відкриту дискусію на суспільно важливі теми і порушували статтю 10 Конвенції [3].

4. *"Обзервер" та "Гардіан" проти Сполученого Королівства (1991)*. Пан Пітер Райт, колишній співробітник Британської служби безпеки (М15), без згоди своїх колишніх роботодавців написав мемуари під назвою "Мисливець на шпигунів" і домовився про їх опублікування в Австралії, де він проживав. Мемуари містили службову інформацію про діяльність М15 та опис протиправної діяльності Служби безпеки. У вересні 1985 року генеральний прокурор Англії та Уельсу порушив в Австралії провадження з метою не допустити опублікування мемуарів. Під час провадження 22

та 23 червня 1986 року в газетах "Обзервер" та "Гардіан" були оприлюднені невеликі статті щодо слухань в Австралії та про зміст мемуарів. Генеральний прокурор 27 червня 1986 року отримав тимчасову судову заборону на будь-які публікації з цього приводу. Мемуари були оприлюднені 14 липня 1987 року в США, де стали бестселером. Попри це, заявники не змогли домогтися скасування накладеної на них заборони і змушені були звернутися до Європейського суду з прав людини. Розглянувши всі факти в їх сукупності, Суд доходить висновку, що в період з 11 липня 1986 року до 30 липня 1987 року національні органи влади були правоможні вважати оскаржуване втручання у свободу преси "необхідним у демократичному суспільстві", спираючись на "достатність причин такого втручання в інтересах національної безпеки". Мемуари "Мисливець на шпигунів" були опубліковані 14 липня 1987 року в США. Це змінило ситуацію, що існувала з 11 липня 1986 року. Насамперед, зміст книжки вже не був предметом припущень та здогадок, тобто перестав бути тасмним. Більше того, мемуари пана Райта стали доступними з-за кордону резидентам Сполученого Королівства – уряд не зробив жодних спроб накладти заборону на імпорт цієї книжки. Отже, Суд не визнав за потрібне вважати всі причини достатніми, щоб виправдати продовження оскаржуваного втручання. Крім того, продовження заборони після липня 1987 року утримувало газети від здійснення своїх прав та обов'язків щодо поширення інформації, уже доступної, з питань правомірного суспільного інтересу. Головний висновок, який випливає зі справи, полягає в тому, що "у межах мети правомірного втручання має бути продемонстрована достатність причин для захисту інтересів національної безпеки" [4].

Загалом українське законодавство дає широкі можливості для захисту прав журналістів, що вже саме по собі є важливим чинником запобігання проявам журналістської самоцензури в Україні. Інше питання – чи здатні самі журналісти якнайбільше застосовувати правові важелі у своїй повсякденній професійній діяльності? Зазвичай, журналіст балансує на межі умов своєї діяльності та порушення закону. Важливим індикатором для журналіста щодо застосування самообмеження або ж цілковитого подо-

лання самоцензури є, по-перше, знання правових, законодавчих та інших регулятивних норм інформаційної діяльності; по-друге, знання судових рішень і прецедентів (як у практиці національних судів, так і в діяльності Європейського суду з прав людини). Моделюючи можливий розвиток ситуації, комплексно передбачаючи наслідки інформаційного повідомлення і екстраполюючи власну конкретну практику на вже відомі інформаційно-правові моделі, журналіст зможе подолати журналістську самоцензуру в її негативному сенсі без тяжких і неприємних для нього наслідків.

Найефективнішим кроком, який зможе запобігти журналістській самоцензурі та небажаним правовим наслідкам, є попередня юридична експертиза журналістських творів щодо непорушення інформаційного та іншого законодавства.

А практично безпомилковим критерієм і орієнтиром у самовизначенні професійних меж власної діяльності є практика Європейського суду з прав людини, особливо в частині справ, що стосуються порушень статті 10 "Свобода вираження поглядів" Європейської конвенції з прав людини.

1. *Крекотень Ж.* Больно ли кусает СМИ – страж общественных интересов? // Юридическая практика. – 2001. – 28 нояб.

2. *Петрова Н.* Норма запретительная превращается в ... разрешительную // 2000. – 2002. – 29 марта.

3. *Пікерт В.* Європейські стандарти свободи висловлювань стосовно законодавства про захист честі й гідності і практика їх застосування // Свобода висловлювань і приватність. – 2001. – № 1.

4. *Шевчук С.* Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К., 2002. – С. 327.